

УДК 298.9 (045.2)

І. В. Богдановський
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії та політології
Національного університету державної податкової служби України

ЕКСТРАСЕНСОРИКА: МІЖ НАУКОЮ ТА ШАРЛАТАНСТВОМ

Багато дослідників феномен екстрасенсорики вважають частиною більш широкого феномена релігії, споріднюючи його зі сферами містики й езотерики. Тим самим, на їхнє переконання, екстрасенсорика входить до сфери інтересів релігієзнавства.

Найбільшою мірою екстрасенсорика цікавить тих дослідників, котрі вивчають нетрадиційні релігії. Проблеми розвитку нових і нетрадиційних релігій у СРСР і країнах СНД досліджувались такими відомими радянськими та російськими релігієзнавцями, як Є. Балагушкін, Є. Волков, П. Гуревич, О. Красніков, М. Мчедлов, Д. Угринович, А. Холмогорова, І. Чеснокова й ін. Серед найбільш відомих українських учених, котрі досліджували феномен нетрадиційної релігійності, варто вказати В. Гринька, В. Єленського, Є. Ліхтенштейна, В. Лубського, В. Петрика, Л. Филипович та ін. Значна частина інформації для статті була узята з мережі Інтернет. Як основні джерела інформації про наукові дослідження феномена екстрасенсорики в СРСР і пострадянських країнах були використані праця видатного російського вченого-експериментатора І. Смирнова «Психоекологія», а також дві книги відомого психолога В. Лебедька із серії «Хроніки російської сан'яси», більшу частину з яких становлять інтерв'ю, що брав їх автор у найбільш відомих на пострадянському просторі екстрасенсів, біоенергетиків, містиків, езотериків тощо.

У статті міститься незвичний погляд на природу екстрасенсорних явищ. Адже багатьма людьми екстрасенсорика та біоенергетика сприймаються нині як частина так званої паранауки, разом із такими її сферами, як хіромантия, астрологія тощо. Підстави для такого підходу існують, оскільки значна частина екстрасенсів (можливо, більшість) насправді є шахраями, яких цікавить насамперед проблема особистого збагачення за рахунок надто довірливих людей. Проте, на нашу думку, варто більш уважно дослідити цей феномен. У СРСР існували наукові колективи, члени яких протягом десятиліть на основі використання експериментального методу вивчали явище екстрасенсорики. Стаття присвячена розгляду отриманих радянськими й пострадянськими науковцями вагомих теоретичних і практичних результатів, які свідчать, що зводити всі без винятку вияви екстрасенсорики та біоенергетики до шахрайства жодною мірою не можна.

Протягом майже всього періоду існування СРСР у ньому діяли обмеження на поширення будь-якої інформації, що могла б допомогти духовному самовдосконаленню людей. Інтерес до релігійно-містичних знань посилювався в епоху «застою», коли віра в комуністичні ідеали знизилася. Особливий ореол таємничості, загадковості, очікування чогось дивовижного створився навколо екстрасенсорики та езотерики. Оскільки носіїв справжніх духовних традицій майже не збереглося, а ті, котрі вціліли, ховалися в глибокому підпіллі, містики-аматори (як правило, представники технічної й гуманітарної інтелігенції) займалися самостійними пошуками. Вони відвідували бібліотеки, де читали наявні у відкритому доступі книги про йогу, тощо. Крім того, з рук у руки передавали роздруковки так званого «самвидаву», де серед найрізноманітнішої інформації описувалися духовно-тілесні системи оздоровлення, а також поширювалися книги К. Кастанеди, Раджніша, О. Блаватської, В. Шмакова, Г. Гурджієва й інших містиків.

Більшість езотериків, які жили в пізньорадянську добу, сприймала свої захоплення як різновид цікавої гри. Їм хотілося відчувати свою причетність до чогось духовного й надприродного. Цей інтерес був переважно теоретичним. Проте окремі сміливці на свій страх і ризик переходили від теорії до практики. Дефіциту знань вони протиставили творчу активність і ентузіазм, результатом яких стало виникнення нетривіальних автентичних практик, методів і стилів психофізичного самовдосконалення. Часто така самодіяльність до добра не доводила. У деяких ентузіастів, які справді чогось «досягали», потім наставали серйозні психофізичні порушення (були навіть випадки смерті від розриву серця, крововиливу в мозок тощо). Відбувалося це тому, що в колах духовних шукачів панувала думка, що нібито можна за кілька місяців «осягнути істину», «підняти кундаліні», вийти «в астрал» тощо. Проте для більшості містиків-аматорів такі експерименти над собою закінчувалися більш-менш нормально. Адже якщо їм нічого суттєвого досягти не вдавалося, то через деякий час їхній ентузіазм починав зменшуватися й вони поверталися до звичного (за радянськими критеріями) життя в соціумі.

У хрущовські та брежневські часи вітчизняні екстрасенси рідко наважувалися на відкриті дії (наприклад, оголошувати себе «духовними

вчителями» та/або займатися лікуванням хворих). Адже таких сміливців майже завжди швидко виганяли з роботи (зазначимо, що в СРСР «дармоїдство» вважалося правопорушенням) і в різні способи ізолювали від радянського соціуму. Найбільш упертих могли навіть саджати до в'язниці та/або на відсилати на примусове «лікування» до психіатричних клінік. Показовим прикладом може бути історія життя П. Іванова, якого тричі направляли на таке лікування. Проте життя не стояло на місці й у 70-ті рр. минулого століття заборона на містику почала слабнути. Навколо того ж П. Іванова сформувався протягом 70-х рр. квазірелігійний культ «іванівців», на діяльність adeptів якого радянська влада майже не звертала увагу. У 1982 р. журналіст видання «Огоньок» С. Власов навіть опублікував статтю «Експеримент довжиною у півстоліття», у якій загалом схвально описав систему оздоровлення П. Іванова [1]. Користуючись цими ідеологічними послабленнями, на початку 80-х рр. минулого століття виникали школи східних єдиноборств, гуртки йоги тощо, масовим стає захоплення екстрасенсорикою.

Найбільше інформації про вітчизняних екстрасенсів і біоенергетиків з'явилося в роки так званої «перебудови». У газетних і журнальних статтях, на радіо й по телебаченню в ті часи велися дискусії про «снігову людину», НЛО, «бермудський трикутник», шкоду й користь від йоги тощо. Популярними стали різні авантюристи та шарлатани. А. Кашпіровський, наприклад, проводив у телепрограмах сеанси масового «зцілення» від хвороб, А. Чумак із екранів телевізорів «заряджав» воду енергією. Наслідки діяльності цих та інших новоявлених екстрасенсів не завжди були безневинними. Як приклади такої шкоди В. Арестовим та І. Шудриком наводилися епізод самогубства однієї з учениць відомого у 80-і рр. ХХ ст. лєнінградського парапсихолога А. Григор'єва та інформація про незаконну комерційну діяльність московської окультної групи під керівництвом А. Грінблатта [2, с. 44]. Серед відомих груп екстрасенсів, що діяли в ті роки в УРСР, можна згадати також групу біоелектроніки в м. Черкаси (керівник – Л. Кострицький), секцію «сан'ясинів» при Харківському обласному будинку техніки тощо.

На переконання автора статті, далеко не всіх екстрасенсів і біоенергетиків можна впевнено охарактеризувати як шарлатанів. Деякі з них справді володіють певними здібностями. Ще задовго до «перебудови» окремі екстрасенси знаходили легітимні можливості застосування цих здібностей. Деякі екстрасенси, скориставшись інтересом до них представників офіційної радянської науки та/або спецслужб, навіть співпрацювали з ученими. Зі слів В. Лебедька, першим його духовним учителем був Георгій Володимирович. Пріз-

вище цієї людини В. Лебедько не захотів оприлюднити, оскільки той на початку 90-х рр. ХХ ст. працював у секретній лабораторії. Георгій Володимирович займався лікуванням хворих і розробляв методики, спрямовані на психологічний розвиток особистості. В. Лебедько зазначив, що ці дослідження «проводились на базі лєнінградського Науково-дослідного інституту експериментальної медицини. Протягом багатьох років Георгій Володимирович працював із радянськими космонавтами, спортсменами й розвідниками» [3, с. 8].

Перші наукові лабораторії, у яких проводили експериментальні дослідження екстремальних людських можливостей (так тоді називалися явища біоенергетики й екстрасенсорики), з'явилися в СРСР ще в далекі 70-і рр. минулого століття. У цих експериментах піддослідним-добровольцям доводилося працювати з приладами, впливаючи на них своєю енергією та свідомістю. І. Калінаускас в інтерв'ю В. Лебедьку наголошував, що до цих експериментів інтерес виявляли представники західних спецслужб: «Американці перелякалися, що в СРСР в екстрасенсоричі відбувся глибокий прорив, засилали своїх шпигунів. Але потім ... усі більш-менш заспокоїлися. Я думаю, на сьогодні ... зрозуміло, що все, що пишуть про сіддхи, – це все доступно й можливо. Але це не має великого практичного значення. Хоча ... екстремальна психологія ... збагатилася» [3, с. 72].

Наукові дослідження незвичайних виявів психіки людини проводилися в СРСР насамперед працівниками секції психотроніки, що протягом декількох десятиліть функціонувала при московському Науково-технічному товаристві радіотехніки, електроніки і зв'язку ім. О.С. Попова (далі – НТТ РЕЗ). У НТТ РЕЗ зібралися тоді майже всі ентузіасти, які захоплювалися науковими дослідженнями проблем біоенергетики. Члени цього товариства встановлювали контакти з вітчизняними езотериками, парапсихологами, членами окультних рухів і т. п. людьми, чия діяльність у ті часи перебувала під ідеологічною забороною, оскільки прагнули використати для науки їхні результати. Насамперед науковці, які працювали в НТТ РЕЗ, проводили дослідження із десятками біоенергетиків та екстрасенсів. Інтерв'ю з одним із цих дослідників – Олександром Вороновим – записав В. Лебедько. У цьому інтерв'ю О. Воронов зазначив, що на тему екстрасенсорики й духовної практики існує маса марновіств і забобонів. За його словами, проведені в 70-80-і рр. ХХ ст. наукові експерименти довели, що явище екстрасенсорики справді існує, але зовсім не так, як про це зазвичай думають. Деякі екстрасенси, наприклад, запевняли, що здатні успішно лікувати. Але під час застосування науково-експериментальних методів дослідження виявлялося, що з десяти таких екстрасенсів у кращому випадку двоє-троє володі-

ли реальними здібностями, а інші були занурені винятково у світ своїх фантазій. Біоенергетиків, котрі демонстрували реальні результати, дослідники опитували про систему їхніх світоглядних переконань. Цікавились, як вони собі уявляли механізми тих явищ і процесів, які вони здатні були викликати. У результаті проведених наукових досліджень стало зрозуміло, що більшість систем описів є лише спробами розуму інтерпретувати інформацію, яка надходить безпосередньо в підсвідомість через один із сенсорних каналів. Ці описи робились переважно за допомогою ілюзорно-фантастичних асоціативних знакових систем. Але, оскільки вони пов'язувалися з реальними взаємодіями й підтверджувались практикою, для самих екстрасенсів ці системи інтуїтивно виглядали переконливо. У цьому контексті О. Воронов зауважив, що діяльність більшості сучасних «шкіл», де доморощені гуру за гроші навчають методів парапсихології й екстрасенсорики, призводить до дуже шкідливих наслідків для їхніх прихильників. Адже, на його переконання, «лідери таких шкіл не лише не сприяють збереженню у своїх adeptів контактів із соціумом і з реальною дійсністю, а, навпаки, прагнуть ще глибше занурити їх у світ містичних фантазій» [3, с. 119]. Зазначимо, що діяльність цих шкіл має багато спільних рис із діяльністю релігійно-харизматичних неокультів.

Відомим ученим, який ще в радянські часи проводив дослідження в галузі екстрасенсорики й біоенергетики, є вітчизняний психолог, дослідник екстремальних станів Олег Бахтіяров. Він активно працював із екстрасенсами в секції біоелектроніки, яка була українською філією секції психотроніки НТТ РЕЗ. Згідно з О. Бахтіяровим, у СРСР перед екстремологами «ставилося завдання – розробити методи, застосування яких забезпечить збереження самоконтролю індивіда в екстремальних ситуаціях (насамперед в екстремальних або змінених станах свідомості). Екстремологи розробили прийоми, які дають змогу це зробити» [4, с. 20]. Досліджуючи екстремальні стани психіки, учений цікавився «світами» екстрасенсорики, методами членів окультних угруповань тощо. Радянськими науковцями були отримані практично значущі результати. О. Бахтіяровим, зокрема, була розроблена штучна мова, застосування якої дає індивідам змогу свідомо управляти процесами в організмі й забезпечувати збереження самоконтролю, перебуваючи в складних умовах життєдіяльності. Але програми, над якими працювали О. Бахтіяров і багато інших учених, у 90-ті рр. ХХ ст. перестали фінансуватися державою й, відповідно, припинили своє існування. Учений зазначає, що масштабні авангардні наукові розроблення потрібні тільки для наддержав і мало кому цікаві в тих країнах, які сформувалися на уламках СРСР. Зараз розробки

О. Бахтіярова використовуються під час вивчення іноземних мов, для швидкого засвоєння технік живопису тощо. На сьогодні О. Бахтіяров працює у створених ним Університеті ефективного розвитку (м. Київ) та Інституті психотехнологій (м. Санкт-Петербург). Працівники цих закладів займаються науково-дослідною й викладацькою роботою, а також організацією і проведенням різних практичних психологічних тренінгів.

Деякі дослідження, що проводилися в СРСР у сфері екстрасенсорики, в 90-і рр. ХХ ст. втратили статус секретних і стали широко відомими. Це, наприклад, роботи колективу, яким тривалий час керував Ігор Смирнов (син колишнього міністра МДБ СРСР Віктора Абакумова). Членами цього колективу були досягнуті вагомі практично значущі результати. Зокрема, були розроблені способи виявлення несвідомих структур людської психіки й, відповідно, методи управління цими структурами. І. Смирнов розпочав свою наукову кар'єру на посаді завідувача лабораторії психокорекції при Московському медичному інституті ім. І.М. Сеченова. У цій лабораторії у 80-ті рр. минулого століття проводилися різноманітні експериментальні психологічні дослідження. Найбільш перспективними виявились розвідки у сфері глибокого психологічного зондування людей. Цими дослідженнями зацікавились представники Міністерства охорони здоров'я СРСР і КДБ. Учені під керівництвом І. Смирнова розробили систему «глибокого зчитування думок та інформації», яку, на відміну від так званого детектора брехні, неможливо обманути навіть теоретично. Методики психозондування дають змогу, оминаючи свідомість людини, уводити в її семантичну пам'ять (інакше кажучи, у підсвідомість) певну інформацію. Комп'ютер надає можливість будь-яку семантичну інформацію (слова, образи тощо) так замаскувати від свідомості людини, що вона не зможе чинити їй опір. Причому, щоб це зробити, не потрібно змінювати звичний стан людської свідомості (наприклад, не використовується гіпноз або медикаменти, що послаблюють волю). У 1997 р. ці дослідження були продовжені на базі кафедри психоекології при факультеті підвищення кваліфікації медичних працівників Університету дружби народів та в інших організаціях. Було отримано патент на спосіб глибокого психозондування особи (Патент на винахід 2218867, зареєстрований у Державному реєстрі винаходів РФ 20 грудня 2003 р.). Подальше вдосконалення технології призвело до створення методу «комп'ютерний психо-семантичний аналіз» (далі – КПСА), який, починаючи з 2003 р., упродовжується на території РФ у комерційних і державних організаціях. Обстежуються співробітники на предмет виявлення в них ризиків, які можуть завдати організації збиток. До цих ризиків

належать, наприклад, різні залежності й наміри отримати конфіденційну інформацію в інтересах конкурентів. Спільно з компанією «Біокон» метод КПСА впроваджується на транспорті, насамперед в авіації. Наукова апробація методу проводиться в багатьох науково-дослідних центрах Росії. Метод психозондування на Всесвітній виставці наукових досягнень у м. Брюссель (1998 р.) було удостоєно Великої золотої медалі [5].

Останніми роками життя І. Смирнов працював над створенням семантичного резонатора. Цей пристрій він створити не встиг. Проте в одному з інтерв'ю зазначив, що вже існують діючі моделі резонатора, за допомогою яких, наприклад, вдається зменшувати відчуття болю. Згідно з І. Смирновим, «біль – це явище психічне, це емоція. Ми досі знімаємо біль у ракових хворих, використовуючи наркотики. Якщо ж вдасться зняти біль за допомогою резонатора, значить, ми на правильному шляху. А потім можна робити наступні кроки. За допомогою резонатора людина підніметься на вищій щабель, отримає кілька ступенів свободи. Її здатності настільки посиляться, що вона зможе позбутися усіх хвороб... Людина просто відкриє наявні в неї величезні можливості. Адже відомі люди, у яких ці здібності вириваються на поверхню. У 1980 р. в СРСР відкрили тему дослідження людей, які сьогодні називаються екстрасенсами, а ми тоді називали їх «пророками». У НДІ радіоелектроніки працювала лабораторія. Знаменита Нінель Кулагіна завдала опіки піддослідним тваринам із відстані в п'ять метрів... Але це – граничні можливості. Резонатор забезпечить людині прямий доступ у її ж, людини, безбережну пам'ять. Можливо, і в пам'ять генетичну, у «пам'ять предків». Адже наша свідомість – це лише якась мільйонна частина психіки... Уже зараз ми вміємо ховати фабули-навіювання в інвертованому (прихованому для свідомості) спектрі в телерадіопередачі. Скажімо, то будуть фабули, які посилюють страх перед зброєю. Застосуй таку систему в Чечні – і мир там настане швидше...» [6]. І. Смирнов добре усвідомлював, що його відкриття можуть використовуватися як зброя. Особливо актуально читається це інтерв'ю в контексті втручання РФ у конфлікт на Донбасі. Зазначимо, що І. Смирнов був щирим російським патріотом. Він мріяв, що його розробки будуть використані для повернення Росії колишньої величі. У своїй праці «Психоекологія» І. Смирнов зазначав: «Насильницьке хрещення Русі, татарське ярмо, примусова петровська європеїзація, рабське прийняття брехливих ідей всезагальної рівності, численні смути й війни лише трішечки коливали ментальну структуру сплячого російського ведмеда. Ганебно програна остання війна й утрата всіх територіально-силових та ідеологічних завоювань нічого не змінюють... Не-

обхідно розробити національну ідею, упровадити її в народну масу, сформулювати чітко поставлену історичну мету існування багатьох народів у складі руської нації... Національна безпека Росії не вичерпується танками ... і кількістю виробленого зерна та бетону на душу населення, а полягає в наявності однієї ідеї, що робить нас руськими, тобто однією нацією, а не народом... Інформаційна війна використовуватиме зброю масового ураження, єдиним діючим началом якої є семантичний фактор. Він і забезпечить панування в інформаційному світі» [7, с. 14–17].

Колектив І. Смирнова розробив комп'ютерні методики, які дають змогу спочатку детально проаналізувати стан психіки хворого, а потім увести в підсвідомість інформацію, що настроює мозок на усунення порушень. Згідно з І. Смирновим, можливості комп'ютерних технологій є дуже широкими. Вони надають змогу виявити патологічні утворення: схильності до суїциду й наркоманії, статеві збочення, невротичні комплекси, а також причини таких психосоматичних хвороб, як бронхіальна астма, гіпертонія тощо.

Вітчизняних містиків нині позбавили можливості реклами на ТВ, радіо та в друкованих носіях. Але залишається велике поле для реклами – Інтернет. Існують різні портали, що пропагують окультистичні послуги. Це можуть бути онлайн-магазини, які спеціалізуються на продажу магічних товарів, приватні сайти чаклунів, ясновидців, астрологів і відьом тощо. Сучасні екстрасенси проводять різноманітні «психо-енергетичні тренінги», пропонують взяти участь у курсах «оволодіння практиками шаманів» тощо. Показовим прикладом може бути згаданий нами О. Воронов, який нині, замість того, щоб продовжувати наукові дослідження феномена екстрасенсорики, використовує набуті ним знання, лише щоб заробляти гроші. Зокрема, він активно займається проведенням різноманітних комерційних містичних тренінгів, навчаючи Арканів Таро, методів Кунта-йоги тощо [8].

Якщо в пізньорадянський період була справжня романтика духовних пошуків, то ця якість на початку ХХІ ст., коли багато що в духовному житті стало дозволеним, була майже втрачена. Після розпаду СРСР значна частина колись активних аматорів-екстрасенсів, біоенергетиків, езотериків й інших шукачів «духовних істин» утратила будь-який інтерес як до цих занять, так і до духовного самовдосконалення загалом, тобто для них спрацював принцип «тільки заборонений плід є солодким». На початку ХХІ ст. кількість різноманітних чаклунів сягнула десятки тисяч. Проте їхній авторитет, як правило, є досить незначним, адже більшість наших співгромадян розуміють, що серед цих доморощених гуру переважають люди, які прагнуть винятково швидкого збагачення. Водночас, на нашу думку, феномен

екстрасенсорика потребує подальшого ретельного дослідження як представниками світського академічного релігієзнавства, так і фахівцями з інших галузей науки. Адже вищевказані дослідження цього феномена, проведені О. Вороновим, О. Бахтіяровим, І. Смирновим та іншими вченими, переконливо довели, що він має практичну значущість для сучасної науки, медицини й навіть безпеки бізнесу та держави.

Література

1. Власов С. Эксперимент длиной в полвека / С. Власов // Огонёк. – 1982. – № 8. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://poiski-s.narod.ru/soznanie/ogonek.htm>.
2. Арестов В.М. Нетрадиційні релігії: суть і спрямування / В.М. Арестов, І.О. Шудрик. – К. : Знання, 1990. – 48 с.
3. Лебедько В.Е. Хроники российской санъасы: из жизни российских мистиков: мастеров и учеников (1970-х – 1990-х) / В.Е. Лебедько. – М. : Тема, 1999. – Т. 1. – 1999. – 281 с.
4. Лебедько В.Е. Хроники российской санъасы: из жизни российских мистиков: мастеров и учеников (1970-х – 1990-х) / В.Е. Лебедько. – М. : Изд-во Института общегуманитарных исследований, 2000. – Т. 2. – 2000. – 384 с.
5. Контроль разума [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://mind-control.wikia.com/wiki/Игорь_Смирнов.
6. Калашников М. Памяти гения психотехнологий Игоря Смирнова / М. Калашников [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://m-kalashnikov.livejournal.com/317244.html>.
7. Смирнов И.В. Психозекология / И.В. Смирнов. – М. : ООО «Издательский дом «Холодильное дело» при техническом содействии ООО «Спецмонтажстрой-СТ», 2003. – 336 с.
8. Эзотерик студия «Город мастеров». Александр Воронов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://stezja.kiev.ua/index.php?_query=Pages./pages/voronov.

Анотація

Богдановський І. В. Екстрасенсорика: між наукою та шарлатанством. – Стаття.

У статті розглядається феномен екстрасенсорики та його значення для сучасної науки. Увага зосереджується лише на тому хронологічному етапі досліджень явищ екстрасенсорики й біоенергетики, який тривав протягом останніх трьох десятиліть існування радянської держави, а також у перші роки становлення незалежної України.

Ключові слова: екстрасенсорика, біоенергетика, езотерика, психологічне зондування, семантичне моделювання.

Аннотация

Богдановский И. В. Экстрасенсорика: между наукой и шарлатанством. – Статья.

В статье рассматривается феномен экстрасенсорики и его значение для современной науки. Внимание сосредотачивается только на том хронологическом этапе исследований явлений экстрасенсорики и биоэнергетики, который длился в течение последних трех десятилетий существования советского государства, а также в первые годы становления независимой Украины.

Ключевые слова: экстрасенсорика, биоэнергетика, эзотерика, психологическое зондирование, семантическое моделирование.

Summary

Bogdanovskiy I. V. Psychic: between science and quackery. – Article.

The phenomenon of psychic and its significance for modern science considered. Attention focuses only on the chronological stage studies of psychic and bioenergy, which lasted for the last three decades of the Soviet state, and in the first years of independent Ukraine.

Key words: psychic, bioenergy, spirituality, psychological probing, semantic modeling.